3 سنڌي ڏڻ وار

پنڊت ڪشنچند تولڊاس جيٽلي (1995ع - 1910ع) سنڌي سماج جي اُنهن ٿورن ودوانن ۾ ڪوجنيڪن مان هڪ آهي، جن قديم سنڌي زبان، سڀيتا، اتهاس ۽ سنڌي ماڻهن تي نور نچوئي رچنا ڪئي آهي. پنڊت جيٽلي سنسڪرت ساهتيہ جو ڄاڻو هوندي ڪاليداس جي ’ميگهدوت‘ جو سنڌيءَ ۾ انواد ڪيو هو پونا مان ’سنڌي سونهون‘ نالي هڪ کوجنتاتمڪ رسالو ڪڍندو هئو. هيءُ ليک ’سنڌي ڏڻ وار‘ ڪتاب مان ڪنيل آهي. هن ليک ۾ سنڌي ڏڻ وارن بابت دلچسپ ڄاڻ ڏنل آهي.

ٻڌو، پڙهو ۽ سمجهو.

چيٽي چنڊ

سنڌي سماج ۾ چيٽي چنڊ جي مهتا وڏي آهي. وڪرم سنبت ١٠٠٧ يعني عيسوي سن ٩٥٠ ۾ سنڌين جي اِشٽ ديو، شري اُڏيري لال، نصرپور ۾ شري رتن راءِ لهاڻي جي گهر، ماتا ديوڪيءَ جي گرڀ مان جنم ورتو. اها سهائي ٻيج جي تٿي ۽ ٿارونءَ جو ڏينهن هو. اُڏيري لال، اُن وقت جي حاڪم مرک شاهہ جي ظلمن کان سنڌي هندو سماج جي رکشا ڪئي. سنڌي هندو سماج ۾ شري اُڏيري لال کي وروڻ ديوتا جو اوتار مڃيو وڃي ٿو، جنهن جي ’رگ ويد‘ ۾ گهڻي مهما ڪئي ويئي آهي.

ورهاڱي کان پوءِ ڀارت ۾ سنڌي هندن چيٽي چنڊ کي ’سنڌيت جو ڏينهن‘ ڪري ملهائڻ شروع ڪيو آهي.

اکڻ ٽيج

هيءُ ڏڻ ويساک جي سهائي ٽين ٽٿيءَ تي ٿئي ٿو. اکڻ ٽيج جو سنسڪرت روپ آهي 'اڪشيہ ترتيا'. 'اڪشيہ' معنيٰ جيڪو ڪڏهن نہ ٿئي، سدائين قائم رهي. تنهن ڪري اجوڪي ڏينهن ڪيل دان هميشه قائم رهي ٿو. ڀڳوان پرسرام اجوڪي ڏينهن جنم ورتو هو، جنهن مريادا جو پالن نہ ڪندڙ مغرور کترين جو ٢١ دفعا سنگهار ڪيو.

چاليهو

آکاڙ جي مهيني ۾ سج جنهن ڏينهن ڪرڪ سنڪراتي ۾ اچي تنهن ڏينهن کان وٺي لال جو چاليهو شروع ڪبو آهي. چوماسو بہ ساڳئي ڏينهن کان شروع ٿئي ٿو. هي ڏڻ سنڪراتيءَ سان لاڳاپو رکي ٿو. ڪرڪ سنڪراتيءَ کان شروع ڪيل ورت سنگهہ سنڪراتيءَ جي ڏينهن چاليهن ڏينهن پورو ڪجي ٿو. اهو لڳ ڀڳ جنماشتميءَ جي آس پاس اَچي ٿو.

گوگڙو - نانگہ پنچمي

سانوڻ جي سهائي پنجئين تي نانگہ اَڳيان کير - ڦل رکي پوڄا ڪبي آهي. نانگہ، بہ ڪال جو روپ آهي. هن ڏڻ مان جيو ديا جي ڀاونا بہ ظاهر آهي ۽ بڌايل آهي تہ دشمن سان بہ ڀلائي ڪجي. ڪنهن جو مَنو نہ ٽڪجي.

تيجڙي

سانوڻ جي اونداهي ٽيج يعني ٽين تاريخ تي ڪماريون ۽ سهاڳڻيون تيجڙيءَ جو ورت رکنديون آهن.

سانوڻ جي سهائي گيارس تي براهمڻ مَٽ پوکيندا آهن، جيکي تيجڙيءَ تائين وڏي هٿ جيڏا سلا ٿيندا آهن. تيجڙيءَ ڏينهن ماڻهو اهي سلا براهمڻ جي گهران ڪٽي ايندا آهن. ورت واريون منجهند جو اهي سلا پينگهي ۾ رکي لوڏينديون آهن. سنجها جو براهمڻ کان آکاڻي ٻڌي، چنڊ کي ارڳ ڏيئي، ورت ڇوڙينديون آهن. چنڊ کي ارڳ ڏيڻ وقت چونديون آهن :-

''هٿ ڪرِي پير ڪرِي،
ارڳ ڏيون ڪوٺي چڙهي،
چندرما نکتو کهنبا ويس ڪري،
گوريون ڏينس کير ڪٽور ڀري.''

وڏي ٽڏڙي

سانوڻ جي اونداهي ڇٽ تي لولا ڀچائي دانگي ٺاربي آهي ۽ ستئن تي ننڍن وڏن کي چنڊو هٽي ٽڏو کائبو آهي. چنڊي وقت چئبو :

'سانوڻ ۾ ستئن آئي، آئي ڪرشن پکشي،
مان سيتلا پوڄيان، پٽن پوٽن وچ ڪري،
تو در نواٽي، ميري وينتي سٽيچ،
ڏيچ آٽ - سات (هرشت پرشت تندرست ٻار)

لاڪڙو، ساڪڙو، هنبسرو، ڏيسرو، نندي مائي،
وڏي مائي، لنگهي پيا پار، ستي سيتلا جي آڌار.“

مهالڪشميءَ جا سڳڙا

بدي جي سهائي اٺئن تي هيڊ ۾ رڱيل ست جي سورهن تندن واري ڌاڳي ۾ سورهن ڳنڍيون ڏيئي مهالڇميءَ جي آکاڻي ٻڌي سڳڙو ٻڌبو آهي. وري اونداهي، اٺئن تي ڇوڙبو آهي.

لال لوئي

هيءُ ڏڻ اُتراڻ کان هڪ ڏينهن اڳ ٿئي ٿو. اڄ کان ڇهه هزار سال اڳ نئون سال ناهري مهيني کان شروع ٿيندو هو. جيڪو هن وقت چيٽ کان شروع ٿئي ٿو. نئون سال هميشهه بهار جي مند ۾ شروع ٿيندو آهي، جنهن کي جوتش ۽ ’ڌرم شاسترن‘ ۾ ’وسنت سنپات‘ چئجي ٿو. ويدڪ زماني ۾ ان ڏينهن تي رشي - مني يگيه - هون ڪندا هئا. هيءُ لال لوئي ڏڻ اُنهيءَ پراچين ڏڻ جي نشاني آهي.

اُتراڻ - تر موري

جوتش ۾ ’ميش‘ وغيره ٻارهن راسيون آهن، جن کي سنڪراتي چئبو آهي. سج هرهڪ سنڪراتيءَ ۾ هڪ مهينو رهي ٿو. هنن ۾ مڪر راس کان وٺي مٿن ڇهن راسين کي ’اُتراڻ‘ چئجي ٿو ۽ ڪرڪ راس کان وٺي ڌن راس تائين ڇهن راسين کي ’دڪشڻاين‘ چئبو آهي. اُتراڻ واريون ڇهه راسيون ديوتائن جو هڪ ڏينهن آهي ۽ دڪشڻاين واريون ڇهه راسيون رات آهن. جڏهن مڪر راس ۾ سج پرويش ڪري ٿو، انهيءَ ڏينهن کي اُتراڻ چئجي ٿو. اُن ڏينهن ترن سان گڏ مورين جو دان خاص چيل آهي. تر ۽ موريون بلغم کي گهٽائينديون آهن، جيڪو سياري ۾ سٽين ڪاڻن ڪاٺ ڪري سرير ۾ وڌي ويڃيٿو.

مٿي ٻڌايو ويو آهي ته اُتراڻ واريون ڇهه راسيون ديوتائن جو ڏينهن آهي. ڌرم شاسترن انوسار جيڪو اِنسان اُتراڻ وارين راسين ۾ سرير ڇڏي ٿو، اُهو ديو لوڪ (سرڳ) ڏانهن وڃي ٿو. اهو ئي ڪارڻ آهي جو ڀيشم پتامهه ڪرڪيتر جي لڙائيءَ ۾ گهايل ٿي تيرن جي سيڄا تي تيسين پيو رهيو، جيسين اُتراڻ شروع ٿئي.

نوان لفظ

مهتا - اهميت
سمبت - شروعات، اڇڻ
دانگي - نڪر جو ٽڪو
ڏيج - ڏاجءِ

منو - دشمن
ڪنهنبا - ڪيسري رنگ وارا
ترتيا - ٽيج
اشٽ ديو - ديوتا

هرج - نقصان
اڪشيه - ناس نه ٿيندڙ
نواٽي - جهڪيس، نوڙيس
سنگهار - وڌ

اَڀياس

سوال.١. هيٺين سوالن مان هرهڪ جو جواب هڪ ٻن جملن ۾ لکو.

١) چاليهو ڪڏهن پورو ٿيندو آهي؟
٢) لال لوئي ڪڏهن ملهائي ويندي آهي؟
٣) ”سنڌيت جو ڏينهن“ ڪڏهن ملهايو ويندو آهي؟
٤) وڏي ڏڏڙيءَ جي ڪهڙي اهميت آهي؟

سوال.٢. هيٺين جا ٿوري ۾ جواب لکو.

١) ڇيٽي چنڊ جو ملهايو ويچي ٿو؟
٢) اَکڻ ٽيج جو ڏڻ ڪڏهن ملهايو ويندو آهي ۽ ان ڏڻ جي ڪهڙي اهميت آهي؟
٣) اُتراڻ ڇاکي ٿو چئجي؟ اُن ڏينهن تي ڇا دان ڪيو ويندو آهي؟

سوال.٣. (الف) هيٺين جا ضد لکو.

ڌرم، ڏينهن، ديوتا، جنم، ظاهر

(ب) صفتون ٺاهيو.

اَڇ، اوندهه، ديا، سماج، سال

(ث) وياڪرڻ موجب ڳالهائڻ جا لفظ سڃاڻو.

منهنجو، سچ، ۾، اڇي ٿو سدائين.

پورڪ اَڀياس

١. تڪر تي عملي ڪم

لال لوئي

هيءَ ڏڻ اُتراڻ .... پراچين ڏڻ جي نشاني آهي.

(الف) چوکنڊا پورا ڪريو. (نئين سال سان لاڳاپو رکندڙ ڳالهيون)

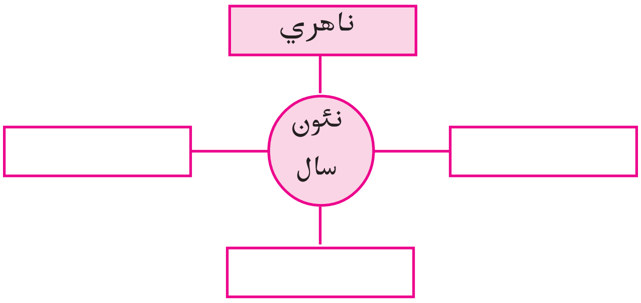

(ب) هڪ لفظ ۾ جواب ڏيو.

١) نمبر ڏيکاريندڙ لفظ.
٢) لال لوئي ڪان پوءِ ايندڙ ڏڻ.
٣) هن وقت نئين سال جو پهريون مهنو.
٤) پراچين زماني جي نشاني.

(ب) برئڪيٽ ۾ ڏنل هدايت موجب ڪاروائي ڪريو.

١) هيءُ ڏڻ اُتراڻ ڪان هڪ ڏينهن اڳ ٿئي ٿو.
(ليڪ ڏنل لفظ بدران مناسب ڏڻ سمجهي جملو وري لکو.)

٢) نئون سال هميشهه بهار جي مند ۾ شروع ٿيندو آهي.
(ليڪ ڏنل لفظ جو ضد ڪم آڻي نئون جملو ٺاهي لکو)

٣) هيءُ لال لوئي ڏڻ اُنهيءَ پراچين ڏڻ جي نشاني آهي.
(ليڪ ڏنل لفظ استعمال ڪري نئون جملو لکو)

٤) جنهن ڪي جوتش ۽ ڌرم شاسترن ۾ ”وسنت سنپات“ چئجي ٿو.
(ليڪ ڏنل لفظ ڇا بابت ڪم آندل آهي)

٢. پارٽ ۾ الڳ الڳ ذاتين جا مکيہ ڏڻ لکو.

٣. توهانجي پاڙي ۾ رهندڙ (سنڌين ڪانسواءِ) ٻئي ڪنهن ذات جي پوشاڪ، ڏڻ، ريتيون رسمون وغيره جي باري ۾ توهان کي جيڪا ڄاڻ آهي لکو.

٤. ”منهنجو وڻندڙ ڏڻ“ وشيہ تي مضمون لکو.

٥. ڪلاس ۾ سنڌي ڏڻن بابت گفتگو ڪري وڌيڪ ڄاڻ حاصل ڪريو.

٦. پنهنجي دوست يا ساهيڙيءَ کي خط لکي ڏياريءَ جي موڪلن ۾ پاڻ وٽ گهرائڻ جي نيند ڏيو.

سِنڌي ڪلا ۽ طعام

ڏسو، ڄاڻيو، ٻڌايو.

- ماستر شاگردن کي چٽر ڏيان سان ڏسڻ لاءِ چئي اُن تي گفتگو ڪرائي. هرهڪ شاگرد کي اُن بابت ٻڌائڻ لاءِ همٿائي.